

СТРАНПУТИЦЕ ЈЕЗИКА СРПСКОГА

(Милош Ковачевић, *Српски језик између лингвистике и полијтике*, Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске, Бања Лука, 2015, 267 стр.), издавачки првенац Друштва наставника српског језика и књижевности Републике Српске.

Проблем неприродног раслојавања српског језика посљедњих година представља једну од најактуелнијих тема у филолошкој јавности. Значајан допринос разумијевању тренутног стања у језику као и историјских прилика које су до њега довеле даје књига *Српски језик између лингвистике и полијтике*, њен аутор је Милош Ковачевић, угледни лингвиста и редовни професор на Филолошком факултету у Београду и Филозофском факултету у Источном Сарајеву. Као освједочени борац за очување свијести о идентитету српског језика и писма, проф. М. Ковачевић у овој књизи доноси не само анализу тренутних проблема, већ, како сам истиче у уводној ријечи, „нуди и начине на које би се ти проблеми могли превазићи“ (10).

Структуру књиге чини шеснаест радова који су претходно објављивани у научним часописима и зборницима, а сада су, због тематске сродности, обједињени и груписани у четири цјелине. Прецизно теоријско-методолошко осмишљавање оваквих поглавља отвара читаоцу могућност да кроз књигу прати пут српског језика од изворног вуковског, преко српскохрватског, па до новонасталих његових преименица (хрватског, босанског и црногорског), а све у свјетлу политичке лингвистике као ненаучног али ипак главног фактора у раслојавању језика.

Прво поглавље у књизи носи назив *Идентификациона политика српског језика* (13–74) и посвећено је анализама идентитета језика и народа у контексту међународних правних докумената који се дотичу овог питања. Поглавље отвара текст *О начелима српског филолошког програма* (13–28) на чијим постулатима је заснована цијела књига, али и цјелокупна борба за очување српског језичког идентитета. Четири филолошка наче-

* jelenasanjam@hotmail.com

ла која аутор истиче стоје у међузависности, с тим што је оно прво међу њима истовремено и најопштије. Оно гласи: *Српска култура, књижевност и језик су неједливи и обухватају сав српски народ* (19). Из њега произлазе остала три, која се тичу кодификације језика, постојања двају равноправних изговора у зависности од рефлекса гласа *јаш*, те употребе двају писама, с нагласком на чињеници да је примарно српско писмо ћирилица. Овако осмишљен програм требало би да представља главни ослонац филолога у научним дискусијама, али и политичара у доношењу законских докумената.

Други рад у овом поглављу насловљен је као *Идентификација српскога језика у олегалу лингвистике и њолијике* (29–45). Предмет научне анализе чине питања критеријума на основу којих је могуће одредити идентитет неког језика. У њему се три основна релевантна критеријума одређена језика (структурни, генетски и комуникативни¹) сучељавају са ненаучним, политичким критеријумима који су искориштавани у сврхе стварања црногорског, хрватског и босанског језика. Ауторова пажња усмјерена је првенствено на настанак црногорског језика и побијање псеудоаргумената о његовој самосталности. Анализа показује да ови аргументи и критеријуми обезбјеђују црногорском језику самосталност у политичком, али не и у једином релевантном, лингвистичком смислу.

Питања језичке самосталности су у раду *О праву народа на својствено име језика* (46–61) сагледана из нарочито занимљивог, али и веома важног угла. Аутор анализира девет међународних докумената који се баве питањима језичких права. Ови документи доношени су од стране Уједињених нација и европских институција и у њима се говори о језичким правима појединаца и националних мањина, док се права народа на сопствено име језика не помињу ни у једном од поменутих списа. Проф. М. Ковачевић тако показује да је „право народа на властито име језика” на које се Хрвати позивају у *Декларацији о називу и њолагају хрватског књижевног језика* из 1967. године неутемељено не само у лингвистичком, већ и у правном смислу. Оваква анализа драгоцјена је и због тога што се њома показује да су тврдње о постојању хрватског, црногорског и босанског језика изрицане без правог познавања језичких критеријума, али и правних докумената који се овим питањима баве. Важно је поменути да се аутор критички односи и према културним и

¹ Аутор наглашава да су прва два критеријума чисто лингвистичка, док се комуникативни критеријум сматра социолингвистичким.

политичким институцијама у Србији које су кроз доношење правних аката, изјаве и разне друге поступке, потпомогли раслојавање српског језика. А циљ тог раслојавања најјасније је представљен у раду *Језички као основ националног идентитета у новонасталим балканским државама* (62–72). Консултујући домаћу и страну литературу која се бави питањима нације и идентитета, аутор долази до закључка да је језик један од основних сегмената у одређивању сваке нације. Из тога слиједи да борба за језичку аутономију у државама насталим распадом СФРЈ има за циљ обезбјеђивање националне аутономије, што се као нарочито озбиљан проблем јавља у Босни и Херцеговини, гдје се називом „босански језик” претендује и на стварање „босанске нације” која би под овим именом требало да обједини Србе, Хрвате и Муслимане.

Анализирање питања српског националног идентитета наставља се и у другом поглављу књиге, које носи назив *Актуелни проблеми српског језика* (73–134). У првом тексту овог поглавља, *Актуелно стање српског језика – његово губљење српског идентитета* (75–96), аутор се позива на утемељиваче језика као основног идентитетског критеријума код Срба, а то су Доситеј Обрадовић и Вук Стефановић Караџић. Поредиши њихове погледе на језик и народ са садашњим стањем, М. Ковачевић долази до закључка да српски језик у вуковском смислу данас егзистира под четири имена: српски, хрватски, црногорски и босански. Посебно брине чињеница да су преименице српског језика у највишим правним актима Србије добиле статус језика националних мањина, што је заиста, како је и у наслову наведено, пут ка губљењу српског идентитета. Текст *У њамеј се Срби – не њаушњајмо ћирилицу* (97–107) занимљив је како због чињенице да доноси историјски преглед удара на ћирилицу и покушаја њеног истискивања из употребе, тако и због специфичног социокултуролошког осврта на актуелни однос Срба према овом писму. Одбацивање културних вриједности из прошлости једна је од основних карактерних црта савремене елите, а таквим односом је дјелимично условљено одбацивање примарног српског писма.

На неодговоран однос званичне српске политике према језику аутор указује у раду *Са „крњим” језиком у Европску унију* (108–122) гдје се обзнањују проблеми који Србију чекају приликом приступања Европској унији. Као процедурални дио пријема у чланство јавља се и признавање језика од стране свих чланица Уније. С обзиром на то да је Хрватска једна од чланица, постоји оправдана бојазан да ће српском језику бити ускраћен хиперонимски статус у односу на хрватски као један од

званичних језика Европске уније. Тиме би српски политички врх био принуђен да „окрњи” сопствени језик зарад ступања у ову заједницу. Овај, у јавности углавном прећуткивани проблем, могао би имати озбиљне последице уколико му се у скорије вријеме не посвети више простора и пажње.

Поглавље о актуелним проблемима српског језика затвара текст *Изуцавање и његовање српског језика у Републици Српској* (123–133). У њему се, између осталог, указује на неосновано избацивање појединих лексема или суфикса из корпуса српског језика. Типичан примјер таквог односа је суфикс *-ираџи* који је од стране појединих лингвиста из Републике Српске оквалификован као хрватски те се инсистира на његовој замјени суфиксима *-исаџи* и *-оваџи*. У одбрану употребе овог суфикса, аутор износи чињеницу да „и најсрпскији језички израз има као суштствену особину велики број глагола на *-ираџи* несупституентних глаголима на *-исаџи* или *-оваџи*, као на примјер: телефонирати, комуницирати, студирати, дипломирати, магистрирати, докторирати, цитирати, шармирати и многе многе друге”. Изузетно значајно је и то што аутор указује на потребу оснивања института за србистику у Републици Српској. Покретање једне овакве установе омогућило би његовање српског језика на једном вишем и озбиљнијем нивоу који није могуће достићи у постојећим установама чија је намјена првенствено образовна.

Тема наметања босанског имена српском језику обједињује три рада у поглављу *Проблеми српског језика под именом босанског језика* (135–180). Коријени овог проблема сежу до 19. вијека, прецизније до времена политике Бењамина Калаја чији је основни циљ био одвајање Босне и Херцеговине од Србије, и стварање националног и језичког јединства унутар ње. У тексту *Повамјирена Калајева језичка и национална јолиџика у БиХ* (137–144) проф. Милош Ковачевић показује у којим се видовима ова политика јавља данас. Калајевска идеологија најексплицитније се показала у оквиру активности Националне и универзитетске библиотеке Босне и Херцеговине у Сарајеву, која је у фонд босанске књижевности уврстила велики број дјела српских писаца. У том чину аутор препознаје нови покушај унитаризације језика и народа у БиХ. Овај текст због тога представља својерсно упозорење културним институцијама и широј јавности да нереаговање на овакве потезе представља исто што и директно одрицање од значајног дијела српске књижевности и језика. Из аустроугарског периода датира и термин „земаљски језик” чијом се семантиком и функционалношћу М. Ковачевић бави у раду *Херцеговина и зе-*

маљски језик (145–164). У детаљном прегледу историјских прилика од појаве Калајевог филолошког програма па до данас, уочљиво је потенцирање искључиво термина „босански” при чему се заборавља да је пуни назив државе Босна и Херцеговина. Полемишући са ставовима савремених заговорника тзв. босанског језика, аутор изводи закључак да је термин „херцеговачки” изостављан из назива језика (иако је то питање, према ријечима проф. М. Ковачевића, покренуто још крајем 19. вијека) јер је овај појам „историјски и филолошки везан за Србе да га једноставно ни Аустро-Угарска, а прије тога ни Отоманска империја, нису могли приписати као иманентну црту било ком другом народу”.

На неопходност консултовања политике и филологије упућује нас рад *Проблеми с њив. босанским као мањинским језиком* (165–180). Предмет истраживања је законско признавање „босанског” као једног од мањинских језика у Србији и Црној Гори. Аутор покушава да одговори на питања о филолошкој и правној утемељености овог чина. На основу спроведене анализе, закључује се да критеријуми наведени у Европској повељи о мањинским или регионалним језицима нису задовољени у случају тзв. босанског језика јер је за добијање статуса мањинског језика неопходно да тај језик буде различит од оног који је у званичној употреби.

За позиционирање српског језика у контексту данашњих трвења око имена и идентитета, потребно је сагледати историјат овог проблема. Пет текстова сабраних у поглављу *Јучерашња лингвистичка и пољитичка трвења око српског језика* (181–260) нуде детаљан преглед наметања других имена српском језику, али указују и на пропусте наших лингвиста који су довели до удаљавања од Вукове србистичке филолошке парадигме. У раду *Белићеве и Ивићеве доприноси Новосадском договору* (183–203) показано је како су, свјесно или несвјесно, најугицајнији српски лингвисти двадесетог вијека потпомогли прихватање српскохрватског језичког модела. Анализи су подвргнуте двије књиге чији је издавач Српска књижевна задруга: Белићева *Око нашег књижевног језика* и Ивићева *Српски народ и његов језик*. На основу истраживања аутор закључује да велики дио одговорности за прихватање сербохрватистике сносе двојица наших филолога који су у својим капиталним дјелима покушавали Вуков филолошки програм прилагодити потребама новоствореног, а заправо само преименованог српског језика. Рад на посредан начин скреће пажњу филолозима на неопходност критичког односа у сагледавању језичких ставова највећих лингвиста претходне епохе.

Текст *Линџисџички асџекџи Дејџонској сџоразума* (204–213) занимљив је јер доноси концизан а ипак темељан преглед докумената који су умногоме предодредили пут српског језика. Акценат је на Дејтонском споразуму који, за разлику од Бечког и Новосадског књижевног договора, има искључиво политички карактер. Ипак, његово помињање и научна анализа у данашњем времену неопходни су због чињенице да се на овај акт позивају бројни заговорници новонасталих „језика” на просторима бивше Југославије. Стога је овакав научни текст драгоцен за побијање савремених, углавном политички утемељених теза о вишејезичности.

Питање окрњеног корпуса српске књижевности анализирано у раду *Деретићеве дилеме око сџајџуса дубровачке књижевности* (214–229) упутно је како за лингвисте, тако и за књижевне историчаре и теоретичаре. У њему се појашњавају разлози дугогодишњег изгнанства дубровачке из корпуса српске књижевности. С обзиром на то да су разлози којима се Јован Деретић водио у писању својих књижевноисторијских дјела политичке а не филолошке природе, разумљива је и оправдана ауторова тежња да научно докаже и покаже у којој мјери је проблем корпуса књижевности повезан с проблемом идентитета језика.

Претпоследњи текст у књизи, насловљен као *Акџуелности Кочићеве борбе за срџски језик* (230–244) тематизује проблем уплива страних ријечи у наш језик. У аустроугарском периоду основу тог проблема чинила је германизација, док се савремени српски језик суочава са све већим бројем англицизама. Управо у томе аутор види актуелност Кочићевог залагања за чистоту језичког израза. Разарање опшћих структура српског језика у користи англизације и бирократизације представља једну од најозбиљнијих опасности. Овакав текст нарочито је користан за студенте српског језика и уопште за млађе генерације које су, природно, више изложене утицају туђица посредством модерне технологије.

Будући да је основна тематика књиге усмјерена на однос лингвистичких и политичких критеријума у одређењу језика, сасвим је природно што је последњи текст у њој посвећен сумирању свих прогона српског језика и ћирилице из периода аустроугарске владавине. Радам *Аустроугарске забране срџској језика и ћирилице* (245–260) још једанпут је истакнуто да су странпутице српског језика условљене окупаторским антисрпским тежњама које су нарочито испољаване након Сарајевског атентата, али и несавјесним радом појединих српских лингвиста који су научне истине подређивали политичким циљевима власти. Намеће се

закључак да је сарадња политичара и филолога у историји увијек била снажнија него данас, када је то најпотребније.

Нова књига проф. Милоша Ковачевића показује нам у којој мјери су питања језичког идентитета важна за националне интересе. Настала као плод напора да се очува свијест о језичком и националном идентитету Срба у вријеме када се његово раслојавање врши без икаквих научних упоришта, ова књига је нарочито потребна професорима и наставницима српског језика као путоказ за рјешавање актуелних недоумица у настави. Детаљан преглед историјских и савремених језичких проблема, упозоравање на опасности које тек очекују српску филологију и културу, као и приједлози рјешења актуелних питања чине ово дјело неопходном лектиром не само за научне, културне и политичке раднике, него и за ширу јавност.

